

Проблема «старого» і «нового» в повісті «Домни» Д. Бузька

Ганна Іванівна Сабадош, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Ужгород, Україна, ljamzuk@mail.ru

Ключові слова: проблема, повість, сюжет, конфлікт, психологізм, проза.

Key words: problem, story, plot, conflict, psychologism, prose.

Пореволюційна епоха принесла нові настрої, переживання, відчуття. Одні сприймали її як крах надій на власну державу, власне національне самоствердження, інші – як етап до будування нового щасливого й світлого майбутнього. Процес адаптації тогочасної особистості до нового, позначеного знаком динамізму, прогресу, урбанізму, породжував у її душі нові й незвичні переживання, а часом і дискомфорт.

Дійсність, що змінювала світ на очах, потребувала від письменників чутливості до її духовно-настрійового наповнення, художнього узагальнення того нового, що входило в життя суспільства, дослідження його впливу на внутрішній світ особистості.

На явищах «переходової доби», в умовах якої людина характеризувалася психоідеологічною неостаточністю, пошуком ідейних опор, внутрішнім сум'яттям, часто був зосереджений у своїй творчості Д. Бузько (оповідання «По щирості», «Життєва помилка Миколи Клена», «Джерело святої Паски», повість «Нащадки хоробрих» та ін.). До цієї теми він звернувся і в повісті «Домни», де змалював багатогранне й живе робітниче середовище одного з донбаських заводів. Твір вийшов окремою книжкою у 1932 р., був перевиданий у 1974 р.

На появу повісті сучасна письменникові критика не відгукнулася. У передмові до видання оповідань митця 1964 р. С. Крижанівський зауважив, що твір залишився незавершеним, його рукопис не зберігся [Крижанівський 1971: 9].

Лаконічні міркування над поетикою повісті подав Л. Бойко в передмові до «Вибраних творів» письменника 1971 р. Дослідник визначив тему «Домнів» як змалювання «нових» сторін суспільного побуту – клопотів робітничого середовища. Науковець підкреслив, що відображення поставленої тематики у творі набуває виразного психологічного забарвлення [Бойко 1971: 10].

Як бачимо, поетика, в тому числі й проблемно-конфліктний план повісті «Домни» Д. Бузька не отримали належного літературознавчого осмислення. Це зумовило актуальність нашого дослідження. Аналіз визначального, на нашу думку, в творі конфлікту «старого» й «нового» дозволить глибше пізнати світогляд письменника, його ставлення до пореволюційних реалій, особливості використаних митцем художніх засобів для відображення негативних і позитивних сторін «нової» дійсності та порівняння її із перейденим етапом суспільного життя.

Письменник оприявив конфлікт «старого» і «нового» вже на центральній лінії твору, змальовуючи історію молодого робітника московського заводу «Серп і молот» Вані Малигіна, котрий приїхав в індустріальне містечко Дмитрівське у справі перевиборів профорганів. Митець надав цьому конфлікту притаманного тогочасним творам про виробництво звучання. Показав його як протистояння Добра та Зла. По сторону Добра поставив прихильника нових форм буття Ваню Малигіна, робітників заводу дядька Охріма та Марусю по сторону Зла – прибічників і захисників «старого»: колишнього господаря Макара Степановича Прохоренка, його кума Максима, майстра на домні № 4 Химова.

Автор дотримується деяких елементів канону тогочасної виробничої прози. Про це свідчить відображення прихильників «старого» в негативному забарвленні, характеристика їх як невдоволених устроєм нового життя людей, готових прикріпити своє невдоволення злочинними вчинками, «нашкодити».

Митець використав притаманний творам про виробництво сюжет-шаблон, що його стрижнем, за словами О. Білецького, «був опис шкідництва, яке читач, за допомогою автора, помічав з перших же сторінок, але яке дивним чином залишалось невидимим для дійових осіб до останніх сторінок твору...» [Білецький 1966: 41-42]. Знайти витоки «шкідництва» на заводі в Дмитрівському намагається Ваня Малигін.

Уведений письменником сюжет-канон передбачав схематичне й одностороннє відображення дій, переконань персонажів. За словами Л. Тарнашинської, для творів, в яких використаний цей сюжет, характерна «наділена смыслом абстрактного загального» психологія, деіндивідуалізація та псевдопсихологізм, «що культивував дистильоване ерзац-переживання «соціалістичного» штибу» [Тарнашинська 2008: 122]. Натомість Д. Бузько виразно й ґрунтовно показує процеси духовного життя прихильників «старого» й оприявлює в цих процесах емоційний стан образи. Персонажі – колишні багаті господарі, ображені на нову владу, що відібрала його майно, звужують коло своїх життєвих інтересів до єдиної всепоглинаючої пристрасті – помсти «новому». Для цього влаштовуються робітниками на завод, не проминають жодної нагоди, аби нашкодити виробництву.

Письменник іноді вдається до прийомів літературної гри для підкреслення того, що він дотримується канону не через власні переконання, а вимушено. У тогочасній виробничій прозі (П. Панча, О. Копиленка та ін.) образи «шкідників» наділені жорстокістю, злістю та безжальністю. Підкреслюючи ці риси Макара Степановича, Д. Бузько використав епітети з іронічною конотацією, з насмішкою виділяє тваринницьку суть у характері героя: «на білому обличчі великі люті чорні очі, рівний ніс, чорна лопатою борода...» [Бузько 1974: 19]; «Зуби в нього ще всі цілі, білі, гострі, хижі зуби. І блищать вони, яскраві, супроти чорної бороди та вусів. Блищать вістрями ножа, кинджалом блищать хижі зуби...» [Бузько 1974: 30].

В опозиції до Макара Степановича письменник ставить Ваню Малигіна. І показує його як стійкого прихильника «нових» форм буття. Автор досить виразно зацентрував на прикметах духовного світу персонажа. Зобразив його як прототип «нової» людини, непохитної у своїх переконаннях. Герой постає ентузіастом своєї справи, максималістом, котрий однозначно й стійко дотримується нормативних і ціннісних структур «нового» буття. Спостережливий, енергійний, вимогливий, він засуджував прояви пасивності та безініціативності на заводі. Персонаж був захоплений ідеєю перебудови, прогресу, тому для нього найголовніше – праця задля блага держави, а вже потім – усяка романтика.

Адже, за спостереженнями В. Гудкової, в літературі 20-х рр. комуністи, більшовики, комсомольці показані сухими та розсудливими, «емоціям їх не підкорити, навіть якщо мова йде про жінку. Вище за все вони ставлять борг перед партією...» [Гудкова 2008: 37]. Розсудливість Вані Малигіна не дозволяє йому поринути у вир любовних почуттів до Марусі, з котрою той знайомиться на заводі. Для підкреслення виваженості персонажа автор протиставляє його досить сухі почуття до дівчини з широким діапазоном любовних переживань, що наповнюють Марусю.

Виразний підтекст спостерігаємо в песимістичному фіналі твору, коли, наляканий Макаром Степановичем, Ваня Малигін падає у ківш із жужілля і помирає [Бузько 1974: 184]. Письменник відійшов від пафосу тогочасних творів про виробництво, які зазвичай закінчувались оптимістично. Якщо деякі з цих творів і

закінчувались смертю представників «нового», то ця смерть була героїчною, налаштувала інших персонажів на подвиги.

Смерть Вані Малигіна у творі негероїчна, супроводжується песимістичними настроями та подальшими трагічними подіями: зневірюються робітники заводу, «ворог» утікає. Такий фінал наштовхує на думку, що прерогативним чинником у перемозі «нового» автор уважав не розсудливість, а щирість почувань, здатність нутром відчутти пафос доби. Такою здатністю наділена Маруся, романтична й мрійлива особистість, з відкритою й щирою душею.

Одним із вагомих чинників перемоги «нового» автор вважає героїчну працю. На доведення цього виводить образ ентузіаста своєї справи, бригадира домни № 4, найкращого ударника дядька Охріма, наділяє його рисами героїзму. В. Харкун зауважує: «Радянський героїзм пов'язувався насамперед із працею: героїка праці в центрі радянського героїчного епосу». Героїзм у той час кваліфікувався як ударництво. Це явище, за словами дослідниці, було пов'язане «із ідеєю відкриття необмежених можливостей людини, якщо вони спрямовані на побудову комуністичного майбутнього» [Харкун 2009: 321]. Навіть попри похилий вік та проблеми зі здоров'ям Охрім не полишав улюбленої праці й намагався «організувати ударництво» на домні № 4, «що пасе задніх» [Бузько 1974: 73]. Заради заводу персонаж жертвує собою.

Робітник та його наполеглива праця, сам фізичний труд возвеличувались радянською літературою. Т. Круглова зауважила: «Нова сила, що демонструвалась радянським мистецтвом, – не природного походження, вона напружено, з величезними витратами створюється робітниками. Вони здаються виліпленими з тієї ж суворої матерії, що й гірська порода, яку вони добувають і перероблюють. Робота на машинах і станках – їх звичайний стан, життя на заводі чи руднику – звичне і органічне середовище проживання» [Круглова 2010: 45].

«Героєм» праці можна вважати дідуса Гарасима, котрий навіть на пенсії не може покинути завод, працює на ньому контрольним. Він «ніяк не може домни забути. Як вільна година, зараз туди. Сяде, люльку смоче і, як дитина на цяцьку, на чарівний вогневий чавун дивиться. А то ще й візьметься допомагати горновим» [Бузько 1974: 58]. Завод міцно ввійшов у життя Охріма та Гарасима, сприймається ними як щось світле, здатне змінити світ. На противагу цим персонажам виводить героїв, для яких завод став одним із чинників внутрішніх конфліктів.

Детально й психологічно переконливо письменник показав позицію працівників Юхима та Фільки, котрі не можуть визначитись між новим, прогресивним, але похмурим, уособленням чого стає завод, і старим, звичним і затишним. Ці персонажі бачать складнощі перебудовчого періоду – і це заважає їм повірити в соціалістичні перспективи.

Письменник фіксує особистісні реакції персонажів на явища й процеси навколишньої дійсності. Показує роздратування Фільки від неможливості задовільнити своє прагнення культурного відпочинку. Адже у Дмитрівському «один-єдиний клуб, та й то райторгслусбовців, та й то хатинка на курячих лапках: туди ж зайти – краще смерть. Є ще в Дмитрівському Будинок культури, цебто зняли з собору баню, вивіску відповідну зробили, ну, всередині перебудували... Так, значить: Будинок культури. Якась безнадійно-халтурна драма там отаборилася й дере шкуру з дмитрівчан» [Бузько 1974: 108]. Через бачення персонажа автор показує численні вади пореволюційної доби: це і продовольча криза, переповнені й непривітні громадські їдальні, незатишний побут та ін.

Філька – нетерпелива й запальна людина, тому йому важко змиритися із складнощами налагодження нового. На доведення цього автор уводить епізод, коли хлопець, не доїхавши до місця призначення, раптово зістрибує на одній із розвилок

дмитрівських тролейбусів. Повільний рух дмитрівського громадського транспорту з його постійними тривалими зупинками має символічне значення. Це ніби рух радянського суспільства до омріяного затишного майбутнього. Філька сходить із шляху будівництва нового життя, що до цього прилучився працею на заводі. Письменник характеризує героя як слабку особистість, тому що герой легко потрапляє під вплив Макара Степановича. Хлопець обирає позицію критики, образи, зневіри.

Намовляння Макара Степановича нагнітали у Фільки ненависть до «нового», у знак якої він хоче вбити Ваню Малигіна. Зумовленість перипетій зображеної історії окреслюється слабо. Певно, момент із замахом на вбивство введений письменником для посилення інтриги твору. Однак мотивація до злочину показана митцем досить непереконливо. Психологічної обґрунтованості бракує й епізоду, коли у вирішальну хвилину образа у Фільки зникає, а разом із нею і бажання вбити Ваню Малигіна.

«Нове», завод не приймає персонажа, тому що він імпульсивний. Бурхливі емоційні реакції персонажа заважають йому виконувати покладені на нього обов'язки, він легко піддається негативному впливу. З іншого боку, герой розчаровується у Макарі Степановичу, бо бачить, як той влаштовує аварію на заводі, вбиває Ваню. Герой так і не зійшов із роздоріжжя, не обрав жодну зі сторін. Тому автор завершує його історію смертю. Філька отруївся, заснувши п'яним під кавпером на заводі.

Недоліки «нового» устрою болісно сприймає сентиментальний і вразливий горновий на заводі Юхим Найда. На відміну від Фільки він виважений, розсудливий, спокійний, за рисами характеру і за художньою долею схожий на головного героя оповідання «По щирості» Д. Бузька. Юхим одружився на доньці Макара Степановича Галині. Як у драмі «Смерть Івана Матвієвича», письменник показав ідеологічне протиборство в сім'ї. Подібно до її батька, дружина Юхима сумувала за колишнім заможним життям, бачила вади радянської формації і вказувала на них чоловікові. Останній, що полишив ковальство, став «новою» людиною – робітником, – прагнув вірити в доцільність перебудови. Письменник відобразив протистояння чутливого серця та складного й непривітного світу. Дорікання дружини і переховування від влади в хліві тестевої корови тривожили душу персонажа. В його серці – «рана», яку він хоче залити горілкою.

Внутрішній світ персонажа показано через перебіг його душевних страждань, переживань та загострених відчуттів. Використовуючи засіб контрасту, письменник передав почування Юхима після чергової сварки з дружиною: «Юхим Найда вийшов надвір:

– Голуби мої, голуби. Голуби сизі...

Голуби лопотять крилами, у блакиті – сяйві синьому, сяйві весняному літають, граються, а в Юхима Найди – рана в серці.

Поруч завод-велетень. І домни. У сяйві синьому, весняному сяйві мереживо доменних химерних споруджень, і завод-велетень – гух, гух, а паротяг так весело, як поросята: куві, куві, – а в серці Юхима Найди – рана...» [Бузько 1974: 22]. Внутрішній конфлікт героя письменник показав у ліричному ключі.

Митець зацентрував на інтенсивності ідейних пошуків героя, відобразив роздуми, зважування і вагання персонажа. Остаточо визначитись, стати на сторону «нового» Юхимові допоміг Охрім, котрий у творі наділений рисами мудрого старця. За спостереженнями Х. Гюнтера, радянські письменники часто вводили образ мудреця [Гюнтер 2000: 11], функція якого – направити більш ідеологічно слабких та невпевнених особистостей на правильних шлях.

Під впливом мудрого вихователя змінюються життєві орієнтири Юхима. Ситуацію, коли останній робить остаточний вибір, письменник показав досить непереконливо: за допомогою сну, в якому Юхим бачить Охримове обличчя в сяйві

сонця, а себе – біля Охрїмових ніг, де сонця не видно, але «так же прагне він до тих променів ясних та теплих, що ними оповите суворе й любе Охрїмове обличчя». Тут образ сонця, як і у творах «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Напівдорозі» М. Ірчана, має метафоричне значення – позитивні зміни, краще майбутнє. Під впливом розмов із ударником Юхим став сумлінним робітником, але після смерті Вані знову повернувся до п'ятики.

У казково-метафоричній формі митець змалював образ заводу, що постає ніби живий, а також величний і могутній. Письменник торкнувся проблеми індустріального прогресу. Залізо, що його виробляють на заводі, є незамінним матеріалом для нових радянських побудов, для становлення «соціалістичних міст». Письменник розгорнув притаманний соцреалістичній літературі мотив завойованого майбутнього: «Домни... Джерела чорного металу. Але він, чорний метал, він мурин-чарівник – він джерело всього. Соціалістичні міста...».

Ваше серце при тому, – згадавши соціалістичні міста, – здригається. Бо ж воно, ваше дурне серце, може, й зірветься від радощів, коли ваші очі побачать здійснену мрію – о, кількох поколінь...

...Соціалістичні міста. Прекрасно! А гатункове залізо на будівлю?» [Бузько 1974: 7-8]. Залізо, сталь теж виступає символом оновлення в драмі «Любов і дим» І. Дніпровського, романах «Аванпости» О. Копиленка, «Ольга» Я. Качури та ін. Так, Корній у п'єсі І. Дніпровського проголошує: «Саме залізо! Весь світ залізний! І я живу цим світом! Я бачу його в снах! Мине десяток років і встане, як з-під землі, новий світ! (...) Нову бронзову Україну! Збудуємо – ми – інженери!» [Дніповський 1989: 84].

Д. Бузько майстерно передає дух виробничо-індустріального та технічного поступу. Для цього також вводить образи паротяга, тролейбуса й використовує звуконаслідування. Світ повісті сповнений різних звуків, гудків заводу, гудіння потяга: «Паротяг... разів з два до вікна підбігав та в квартиру – кув-ав!» [Бузько 1974: 67]; гудки заводу «так урочисто й могутньо:

– Гу-у-у-у!...» [Бузько 1974: 89].

Письменник говорить про величне, про майбутню технічно-індустріальну могутність країни і про низьке, символом якого є образ грязюки. Дмитрівське потопає в баюрах та калюжах. Грязюка – не тільки ландшафтна особливість містечка, але її образ є уособленням тих негативних факторів, залишків минулого, що заважають становленню «нових» форм життя. Алгоричний зміст має речення: «Але грязюка весняна, і вгору, над грязюкою, сяє ж весняна блакить» [Бузько 1974: 5]. «Грязюка весняна» – уособлення складних і похмурих реалій перебудови. Подібно до Д. Бузька О. Досвітній асоціював їх із брудом: «Так і весь бруд, негармонійні, зайві перешкоди життєві, суспільно-людські дрібниці зметуться величним майбутнім» [Досвітній 1991: 34]. У творі Д. Бузька символом красивого соціалістичного прийдешнього стає «весняна блакить».

Отже, в центр повісті «Домни» митець поставив конфлікт «старого» і «нового» і, хоч відобразив його за допомогою характерних для тогочасних творів про виробництво елементів сюжетного вираження, однак надав цим елементам нової модифікації. Для письменника найголовніше у творі не зображення так званого «шкідництва» та дій «ворогів» «нового» суспільного устрою, а відображення внутрішнього світу особистості, часом розгубленої й ображеної, часом сповненої недовіри до «нового», а часом, навпаки, твердо переконаної в доцільності перебудовчих процесів. Письменник змалював образи живих, чуттєвих робітників, переконливо і тонко передав їхні душевні порухи, перебіг настроїв, особливості їхнього світобачення та сприйняття «нових» обставин суспільного життя. Автор відійшов від трафаретного та зовнішньоподієвого

відображення конфлікту «старого» і «нового», характерного для тогочасної виробничої прози. Він показав цей конфлікт у психологічній площині.

Література

БОЙКО Л. Дмитро Бузько і його творчість // Бузько Д. Вибрані твори. К., 1971. С. 3-15.

БІЛЕЦЬКИЙ О. Зібрання праць у п'яти томах. – Т. 3. К., 1966.

БУЗЬКО Д. Домни. К., 1974.

ГУДКОВА В. Рождение советских сюжетов: типология отечественной драмы 1920-х-начала 1930-х годов. М., 2008.

ГЮНТЕР Х. Архетипы советской культуры // Соцреалистический канон. СПб, 2000. С.750-755.

ДНІПРОВСЬКИЙ І. Твори. К., 1989.

ДОСВІТНІЙ О. Твори у двох томах. – Т. 1. К., 1991.

КРИЖАНІВСЬКИЙ С. Від «Лісового звіра» до «Кришталевого краю» // Бузько Д. На світанку: оповідання. К., 1974. С. 3-12.

КРУГЛОВА Т. Художественная репрезентация «нового человека» в контексте индустриализации // Идеологічні та естетичні стратегії соцреалізму. К., 2010. Вип. 1. С. 45-56.

ТАРНАШИНСЬКА Л. Соцреалізм як проекція соцреалізму: природа художнього мислення // Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту), Дніпропетровськ, 2008. С. 120-132.

ХАРКУН В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації. Ніжин, 2009.

Resumé

The article studies the peculiarities of the artistic meaningfulness of the problem of «new» and «previous» in story «Blast-furnaces» by D. Buzok. In the centre of attention are the stylistic techniques, artistic details, used by the author for the purpose of studying the problem of «new» and «previous»; instruments of psychologies. The composition is analyzed in the context of the Ukrainian prose of the beginning of the XX-th century.